

JÓZEF KRUKOWSKI\*

## KONKORDATY JANA PAWŁA II

### Uwagi wstępne

Dwadzieścia sześć lat pontyfikatu św. Jana Pawła II (1978-2005) to okres bogatej działalności legislacyjnej, obejmującej nie tylko stanowienie aktów jednostronnych, jak *Kodeks Prawa Kanonicznego* i *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich*, ale także zawieranie dwustronnych umów międzynarodowych, jakimi są konkordaty. Umowy te wyróżniają się tym, że obowiązują w dwóch porządkach prawnych, tzn. jednocześnie w porządku kościelnym i państwowym. W porządku kościelnym stanowią prawo partykularne dla Kościoła na terytorium danego państwa – przy tym konkordaty w hierarchii źródeł prawa kanonicznego zajmują pozycję wyższą od Kodeksu (kan. 3 KPK z 1983 r.) – natomiast w porządku państwowym zajmują pozycję wyższą od ustawy zwykłej.

Na wstępie trzeba zauważyć, że w dziejach konkordatów zaistniały dwie epoki: epoka konkordatów klasycznych – zawartych przed Soborem Watykańskim II – i epoka konkordatów współczesnych – zawieranych po tym Soborze<sup>1</sup>. Konkordaty zawarte przed Soborem Watykańskim II stwarzały dla Kościoła katolickiego w pewnym sensie pozycję uprzywilejowaną w stosunku do innych kościołów, ale jednocześnie ograniczały wolność Kościoła katolickiego, ponieważ zapewniały władzom państwowym podstawę do ingerencji w sprawy wewnętrzne Kościoła. Dlatego

---

\* Prof. dr hab., Katolicki Uniwersytet Lubelski Jan Pawła II.

<sup>1</sup> J. Krukowski, *Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe*, Lublin 2015, s. 218-223.

niektórzy prawnicy po Soborze Watykańskim II ogłosili koniec epoki konkordatów. Twierdzili, że konkordat jako pozostałość epoki konstantyńskiej należy już do przeszłości. Jednakże wkrótce okazało się, że koniec ten pojawił się tylko w ich umysłach. W rzeczywistości bowiem po Soborze nastąpił dynamiczny rozwój konkordatów. Stało się to w oparciu o doktrynę Soboru na temat wolności religijnej i obecności Kościoła w świecie współczesnym. Rozwój ten został zintensyfikowany zwłaszcza za pontyfikatu Jana Pawła II<sup>2</sup>.

## I. Pojęcie i rodzaje konkordatów

### 1. Znaczenie etymologiczne

W okresie pontyfikatu Jana Pawła II w praktyce legislacyjnej nazwa *konkordat* znalazła zastosowanie na oznaczenie umowy z Polską (1993)<sup>3</sup> i z Portugalią (2004)<sup>4</sup>. Nazwa ta nawiązuje do średniowiecznej umowy uważanej za pierwszą tego typu, zawartej między papieżem Kaliksem II i cesarzem Henrykiem V w 1122 r.<sup>5</sup> w celu zakończenia walki o inwestytu-

---

<sup>2</sup> R. Minnerath, *L'Église et les États concordataires (1846-1981). La souveraineté spirituelle*, Paris 1983; G. Lajolo, *Polityka konkordatowa Stolicy Apostolskiej*, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2014, nr 3, s. 265-281, szczególnie s. 275-278; J. Krukowski, *Dyplomacja Stolicy Apostolskiej w okresie pontyfikatu Jana Pawła II*, [w:] S. Koperek, S. Szczur (red.), *Servo veritatis. Materiały międzynarodowej konferencji dla uczczenia 25-lecia pontyfikatu Jego Świątobliwości Jana Pawła II, Uniwersytet Jagielloński, 9-11 października 2003 r.*, Kraków 2003, s. 353-361; T. Pieronek, *Przewodnie idee konkordatów pontyfikatu papieża Jana Pawła II*, [w:] tamże, s. 363-379; J.T. Martin de Agar, *Raccolta di Concordati 1950-1999*, Città del Vaticano 2000; tenże, *I Concordati dal 2000 al 2009*, Città del Vaticano 2010; J.B. d'Onorio, *La diplomatie concordataire de Jean Paul II*, [w:] J.B. d'Onorio (red.), *La diplomatie de Jean Paul II*, Paris 2000; G. Dalla Torre, *L'attività concordataria di Giovanni Paolo II*, „Stato, Chiese e Pluralismo Confessionale” 2012, nr 20, [www.statoechiese.it](http://www.statoechiese.it) [dostęp: 10.10.2017 r.]; R. Astori, *I Concordati di Giovanni Paolo II*, Osservatorio della libertà ed istituzioni religiose, Marzo 2004, s. 1-11, [www.olir.it](http://www.olir.it). [dostęp: 10.10.2017 r.]; S. Ferrari, *I concordati di Giovanni Paolo II: spunti (problematici) per un sintesi*, „Quaderni di Diritto e Politica Ecclesiastica” 1999, nr 1, s. 173-182; C. Corral Salvador, *La politica concordataria di Paolo II*, „La Civiltà Cattolica” 2001, t. 4, s. 156-167; B. Trzeciak, *Klauzule odsyłające w konkordatach z Hiszpanią i z Polską*, Lublin 2007.

<sup>3</sup> AAS 90(1998) 310-329.

<sup>4</sup> AAS 97(2005) 29-50.

<sup>5</sup> A. Mercati, *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, t. 1, Città del Vaticano 1954, s. 18-19.

rę i wprowadzenia pokoju między dwoma suwerenami – papieżem w porządku duchowym i cesarzem w porządku doczesnym. Od średniowiecza do chwili obecnej nastąpiły znaczne zmiany zarówno w nazewnictwie jak i w treści konkordatów. Współcześnie na oznaczenie tego typu instrumentu w praktyce legislacyjnej częściej używa się innych nazw (konwencja, układ, umowa podstawowa, *modus vivendi*, nota werbalna itd.)<sup>6</sup>.

Natomiast w literaturze prawniczej nazwa *konkordat* używana jest w podwójnym znaczeniu: 1) w ścisłym znaczeniu jest to uroczysta umowa (*sollemnis conventio*) między Stolicą Apostolską i danym państwem w sprawach dotyczących sytuacji Kościoła na jego terytorium; 2) w szerszym znaczeniu obejmuje także umowy zawarte między tymi podmiotami w sposób uproszczony (*conventio simplex*). W dalszym rozważaniu posługuję się tym terminem w obydwu znaczeniach.

W *Kodeksie Prawa Kanonicznego* Jana Pawła II (1983 r.) nazwa *konkordat* występuje trzy razy (kan. 365 § 1 nr 2, kan. 3 i kan. 289 § 2) w odniesieniu do umów, które Stolica Apostolska zawiera z państwem lub inną wspólnotą polityczną.

## 2. Definicja rzeczowa

We współczesnej nauce prawa *konkordat* jest to umowa międzynarodowa zawarta przez Stolicę Apostolską z najwyższymi organami władzy danego państwa na zasadzie partnerstwa stron w sprawach dotyczących sytuacji Kościoła na jego terytorium, wywierająca skutki prawne dla obu stron<sup>7</sup>.

### 2.1. Strony konkordatu

#### 2.1.1. Strona kościelna

W zasadzie stroną kościelną konkordatu jest Stolica Apostolska jako najwyższy organ władzy Kościoła Katolickiego<sup>8</sup>, wyposażona w podmiotowość publiczno-prawną w stosunkach międzynarodowych. Powstaje pytanie: czy stroną konkordatu mogą być także biskupi, działający indy-

<sup>6</sup> J. Krukowski, *Kościelne prawo publiczne*, s. 228-230.

<sup>7</sup> Tamże, s. 230-231.

<sup>8</sup> Kan. 361 KPK z 1983 r.

widualnie, bądź kolegialnie jako konferencje biskupów? W odpowiedzi na to pytanie należy zauważyć, że w średniowieczu były wypadki zawierania umów przez poszczególnych biskupów z władzami państwowymi<sup>9</sup>. W XX w. zaistniała praktyka zawierania umów przez konferencje biskupów z rządami państw. Pierwszą tego rodzaju umową było *porozumienie* zawarte między Konferencją Episkopatu Polski i Rządem RP, podpisane 14 kwietnia 1950 r.<sup>10</sup> po zerwaniu konkordatu przez władze komunistyczne. Porozumienie to miało charakter dwustronnej deklaracji, która milcząco została zaaprobowana przez Stolicę Apostolską. Jednak umowy te same z siebie nie mają takiej mocy jak konkordaty ze względu na brak podmiotowości publicznoprawnej w stosunkach międzynarodowych po stronie konferencji biskupów. Po Soborze Watykańskim II krajowe konferencje biskupów zawierają układy z władzami państwowymi w granicach przysługującej im autonomii w sprawach, w których otrzymały upoważnienie na mocy specjalnego mandatu Stolicy Apostolskiej<sup>11</sup>.

Promulgowany przez Jana Pawła II *Kodeks Prawa Kanonicznego* z 1983 r. nie upoważnia biskupów do zawierania układów z władzami państwowymi. Natomiast do prowadzenia tego rodzaju negocjacji w celu zawarcia konkordatu upoważnia legatów papieskich (kan. 365 § 2 KPK), którzy mają konsultować się w tych sprawach z konferencją biskupów i z poszczególnymi biskupami. W konkretnym wypadku Stolica Apostolska może upoważnić krajową konferencję biskupów do zawarcia umowy z władzami danego państwa, ale bez ratyfikacji ze strony Stolicy Apostolskiej taka umowa nie ma charakteru umowy międzynarodowej.

### 2.1.2. Strona państwowa

Do zawierania konkordatów z drugiej strony kompetentne są suwerenne organy danego państwa, które zgodnie z jego konstytucją posiadają zdolność do zawierania umów międzynarodowych. W okresie pontyfikacji

<sup>9</sup> J. Krukowski, *Kościelne prawo publiczne*, s. 219-220.

<sup>10</sup> J. Krukowski, *Porozumienia pomiędzy przedstawicielami Rządu i Episkopatu Polski z 1950 i 1956 r. Znaczenie i realizacja*, [w:] A. Mezglewski, P. Stanisławski, M. Ordon (red.), *Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej*, Lublin 2005, s. 33-70.

<sup>11</sup> G. Feliciani, *Gli episcopati nuovi protagonisti delle relazioni tra la Chiesa e gli Stati*, [w:] AAVV, *Libertad religiosa. Actas del Congreso Latinoamericano de Libertad Religiosa. Lima-Peru (setiembre 2000)*, Lima 2001, s. 343-351.

tu Jana Pawła II takim podmiotem stała się także organizacja między państwowa, a mianowicie Organizacja Jedności Afrykańskiej (OUA)<sup>12</sup>.

## 2.2. Przedmiot konkordatów współczesnych

Przedmiotem i celem zawierania konkordatów jest uzyskanie gwarancji prawnych dla zabezpieczenia wolności należnej Kościołowi jako instytucji i katolikom w życiu publicznym. Konkordaty posoborowe mają oparcie w zasadach aksjologicznych i prakseologicznych proklamowanych na Soborze Watykańskim II:

1) zasada poszanowania i ochrony wolności sumienia i religii, wynikającej z przyrodzonej godności osoby ludzkiej (*Dignitatis humanae*);

2) zasada poszanowania autonomii i niezależności Kościoła i państwa – każdego w swojej dziedzinie (*Gaudium et spes*);

3) zasada współdziałania między nimi dla dobra człowieka i dobra wspólnego (*Gaudium est spes*);

4) w konkordatach Jana Pawła II respektowana jest także zasada poszanowania dziedzictwa duchowego danego narodu.

Sprawy będące przedmiotem regulacji poszczególnych konkordatów są zróżnicowane. Każdy konkordat jest bowiem zawierany w celu zabezpieczenia konkretnych potrzeb Kościoła w danym kraju. Jednakże – biorąc pod uwagę określone kryteria – można je poklasyfikować.

## II. Klasyfikacja konkordatów

Wśród konkordatów zawartych w okresie pontyfikatu papieża Jana Pawła II można wyróżnić kilka grup. W tym celu stosujemy następujące kryteria:

1) grupa państw, z którymi konkordat został zawarty, wyróżniona ze względu na ich przynależność do określonego regionu geograficznego, kulturowego bądź politycznego;

2) przedmiot, czyli treść i zakres zawartych w nich norm prawnych – z tej racji wyróżnia się konkordaty całościowe i parcjalne;

3) formę i technikę redagowania norm prawnych, a zwłaszcza zastosowanie klauzul odsyłających, wśród których należy wyróżnić: a) klauzule odsy-

<sup>12</sup> T. Pieronek, *Przewodnie idee konkordatów pontyfikatu Jana Pawła II*, s. 376.

łające do norm prawnych obowiązujących w momencie zawierania konkordatu na podstawie wcześniejszego konkordatu bądź ustawy; b) klauzule odsyłające do przyszłych regulacji, które zostaną określone w umowie z danym państwem, zawartej przez Stolicę Apostolską bądź przez konferencję biskupów, działającą na podstawie mandatu Stolicy Apostolskiej<sup>13</sup>.

W dalszym rozważaniu zostanie zwrócona uwaga głównie na klasyfikacje konkordatów z racji przynależności państwa (będącego stroną konkordatu) do określonej grupy. Z tej racji należy wyróżnić: a) konkordaty z państwami Europy, b) konkordaty z państwami Ameryki Łacińskiej, c) konkordaty z państwami Afryki i Azji.

## 1. Konkordaty z państwami Europy

Większość konkordatów zawartych za pontyfikatu Jana Pawła II stanowią konkordaty z państwami europejskimi. Należy wśród nich wyróżnić trzy podgrupy: 1) konkordaty z państwami demokratycznymi Europy Zachodniej; 2) konkordaty z państwami postkomunistycznymi Europy środkowo-wschodniej; 3) konkordaty z krajami związkowymi Niemiec (landami).

### 1.1. Konkordaty z państwami demokratycznymi Europy Zachodniej

Do pierwszej z tych podgrup należą konkordaty z państwami demokratycznymi Europy Zachodniej:

- 1) Hiszpania – pięć układów<sup>14</sup>;
- 2) Włochy – rewizja wcześniejszego konkordatu<sup>15</sup> i pięć umów parcyjnych: dwie to normy dotyczące dóbr kościelnych z 1985 r.<sup>16</sup> i cztery następne umowy parcjalne<sup>17</sup>;

<sup>13</sup> J. Krukowski, *Kościelne prawo publiczne*, s. 236-239.

<sup>14</sup> AAS 68(1976) 500-512; 72(1980) 29-62; 72(1980) 37-46; 72(1980) 47-55; 72(1980) 56-62; 87(1995) 780-789.

<sup>15</sup> AAS 77(1985) 521-535.

<sup>16</sup> AAS 77(1985) 538-578; „Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana” 1985 (Suppl. ord.), nr 129.

<sup>17</sup> „Quaderni di Diritto e Politica Ecclesiastica” 1980, s. 447-448; AAS 77(1985) 449-450; AAS 90(1998) 697-679; „Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana” 10.03.1994; „Notiziario CEI” 1994, nr 2, s. 85-89; AAS 93(2001) 474-475.

3) Portugalia – konkordat z 12 maja 2004 r., na mocy którego uchylony został konkordat z 7 maja 1940 r.<sup>18</sup>;

4) Monako – układ parcyjalny z 1981 r. modyfikujący bullę Quaemadmodum z 15 marca 1886 r.<sup>19</sup>;

5) San Marino – dwie umowy parcyjalne: z 1989 r. i 1992 r.<sup>20</sup>;

6) Szwajcaria – umowa z 1978 r. w sprawie erekcji diecezji Bazylea<sup>21</sup>;

7) Malta - dziewięć umów parcyjalnych<sup>22</sup>;

8) Francja (której konstytucja deklaruje laickość państwa) – wymiana not dyplomatycznych dotyczących uznania statusu Papieskich Dzieł Misyjnych jako stowarzyszenia diecezjalnego z 12 listopada i 4 grudnia 2001 r.<sup>23</sup>

Na mocy tych układów państwa formalnie katolickie Europy Zachodniej (w szczególności Hiszpania, Włochy i Portugalia), przeszły transformację od państwa wyznaniowego (katolickiego) do państwa świeckiego w wersji separacji przyjaznej. Spośród państw Europy Zachodniej jedynie Malta zachowała charakter państwa formalnie katolickiego, z poszanowaniem pełnej wolności dla innych wyznań.

## 1.2. Konkordaty z państwami postkomunistycznymi Europy Środkowo-Wschodniej

Do drugiej podgrupy konkordatów z państwami europejskimi należą układy z państwami postkomunistycznymi Europy Środkowo-Wschodniej i jednym państwem położonym na pograniczu Azji i Europy.

Państwa te, począwszy od 1989 r., przeszły transformacje polityczne wiodące od totalitaryzmu do demokracji, a jednocześnie od zniewolenia narzuconego przez Związek Sowiecki (w następstwie układu jałtańskiego) do niepodległości. W trakcie tych przemian nastąpiły zmiany w stosunkach między tymi państwami a Kościołem, polegające na przejściu od totalitarnego państwa ateistycznego do demokratycznego państwa świe-

<sup>18</sup> AAS 97(2005) 29-50.

<sup>19</sup> AAS 73(1981) 651-653.

<sup>20</sup> AAS 85(1993) 324-334.

<sup>21</sup> AAS 70(1978) 468-470.

<sup>22</sup> AAS 90(1998) 24-30; 90(1998) 30-41; 85(1993) 558-568; 85(1993) 569-568; 85(1993) 679-694; J.T. Martin de Agar, *Raccolta di concordati 1950-1999*, Città del Vaticano 2000, s. 615-667.

<sup>23</sup> „Bulletin Officiel du Ministère des Affaires Etrangères” 30.09.2003, nr 84, s. 3.

ckiego w wersji separacji skoordynowanej<sup>24</sup>. Do tej podgrupy europejskich państw konkordatowych Europy Środkowo-Wschodniej należą:

1) Polska – konkordat całościowy podpisany w 1993 r. a ratyfikowany w 1998 r.<sup>25</sup>;

2) Węgry – trzy umowy: z 1990 r. w sprawie ustanowienia stosunków dyplomatycznych<sup>26</sup>; z 1994 r. w sprawie duszpasterstwa w wojsku, policji i służbie granicznej; z 1997 r. w sprawach dotyczących finansowania kościelnej działalności użyteczności publicznej i innych spraw z życia religijnego Kościoła katolickiego<sup>27</sup>;

3) Chorwacja – trzy umowy z 1996 r.: w sprawach prawnych<sup>28</sup>; w sprawach dotyczących współpracy w dziedzinie wychowania i kultury<sup>29</sup>; w sprawie duszpasterstwa w wojsku i policji<sup>30</sup>; jedna umowa z 1997 r. – dotycząca kwestii ekonomicznych<sup>31</sup>;

4) Estonia – umowa zawarta w formie „noty werbalnej” z 1998 r. dotycząca statusu prawnego Kościoła<sup>32</sup>;

5) Litwa – trzy umowy z 2000 r.: dotycząca współpracy w sprawach wychowania i kultury<sup>33</sup>; w sprawach prawnych<sup>34</sup>; w sprawach duszpasterstwa wojskowego<sup>35</sup>;

---

<sup>24</sup> H. Suchocka, *Rola konkordatów w procesie normalizacji stosunków między państwem a Kościołem w Europie Środkowo-Wschodniej*, [w:] Krukowski Józef (red.), *Kultura i prawo. Materiały IV Międzynarodowej Konferencji na temat Religia i wolność religijna w państwach Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie integracji europejskiej*, Lublin, 1-2 września 2003, t. 4, Lublin 2004, s. 41-57; J. Krukowski, *Konkordaty z państwami Europy Środkowej i Wschodniej zawarte na przełomie XX i XXI*, [w:] S.L. Stadniczeńko (red.), *Jednolitość aksjologiczna systemu prawa w rozwijających się państwach demokratycznych Europy*, Opole 2011, s. 297-316; D. Nemeč, *Concordat Agreements between the Holy See and the Post-Communist Countries (1990-2010)*, Leuven 2011.

<sup>25</sup> AAS 90(1998); J. Krukowski, *Realizacja konkordatu z 1993 r. w polskim porządku prawnym*, [w:] J. Wroceński, H. Pietrzak (red.), *Konkordat polski w 10 lat po ratyfikacji*, Warszawa 2008, s. 87-129.

<sup>26</sup> „Magyar Közlöny” 1990, nr 35.

<sup>27</sup> AAS 86(1994) 574-579; 90(1998) 330-341.

<sup>28</sup> AAS 89(1997) 277-287.

<sup>29</sup> AAS 89(1997) 288-296.

<sup>30</sup> AAS 89(1997) 297-302.

<sup>31</sup> AAS 91(1999) 170-178.

<sup>32</sup> AAS 91(1999) 414-418.

<sup>33</sup> AAS 92(2000) 783-795.

<sup>34</sup> AAS 92(2000) 795-809.

<sup>35</sup> AAS 92(2000) 809-816.



6) Słowacja – cztery umowy: z 2000 r. umowa podstawowa<sup>36</sup>; z 2002 r. w sprawie duszpasterstwa wojskowego<sup>37</sup>; z 2004 r. w sprawie nauczania i wychowania<sup>38</sup>; z 2006 r. w kwestiach majątkowych<sup>39</sup>;

7) Łotwa – umowa całościowa z 2003 r.<sup>40</sup>;

8) Słowenia – umowa całościowa z 2001 r.<sup>41</sup>;

9) Albania – dwie umowy: z 2002 r. umowa całościowa<sup>42</sup>; z 2008 r. w sprawach ekonomicznych i podatkowych<sup>43</sup>;

10) Kazachstan – nowe państwo leżące na pograniczu Europy i Azji – umowa całościowa z 1998 r.<sup>44</sup>

Ponadto rząd Republiki Czeskiej w 2003 r. podpisał umowę całościową ze Stolicą Apostolską, lecz parlament nie wyraził zgody na jej ratyfikację<sup>45</sup>. Natomiast Republika Białorusi w celu zawarcia konkordatu podjęła negocjacje ze Stolicą Apostolską, które dotychczas są bezskuteczne.

### 1.3. Konkordaty z krajami związkowymi Niemiec

Trzecią podgrupę konkordatów europejskich stanowią konkordaty z krajami związkowymi, zwanych landami, Republiki Federalnej Niemiec. Dotyczy to konkordatów z landami należącymi do Niemiec Zachodnich przed zjednoczeniem Niemiec i z nowymi landami, które przed zjednoczeniem Niemiec wchodziły w skład komunistycznej Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Władze tych landów na mocy Konstytucji Weimarskiej, której zasady wyznaniowe zostały potwierdzone przez Konstytucję Bońską, posiadają kompetencje do samodzielnego zawierania umów z władzami kościelnymi. Zakres podmiotowy i przedmiotowy tych umów jest zróżnicowany. Jedne z nich zostały zawarte przez pojedyncze

---

<sup>36</sup> AAS 93(2001) 136-155; M. Šmid, *Zakladna zmluva medzi Svatoú Stolicou a Slovenskou Republiku s komentárom*, Bratislava 2001.

<sup>37</sup> AAS 95(2003) 176-184.

<sup>38</sup> AAS 97(2005) 51-60.

<sup>39</sup> AAS 95(2003) 102-120.

<sup>40</sup> AAS 98(2006) 142-148.

<sup>41</sup> AAS 103(2011) 519-523.

<sup>42</sup> AAS 94(2002) 660-664.

<sup>43</sup> AAS 100(2009) 194-199.

<sup>44</sup> AAS 92(2002) 320-324.

<sup>45</sup> J.R. Tretera, *Religia i wolność religijna w Republice Czeskiej*, [w:] *Kultura i Prawo*, t. 4, Lublin 2004, s. 104.

landy, a inne przez kilka landów jednocześnie (jeśli dotyczyły erekcji nowych diecezji znajdujących się na ich terytoriach)<sup>46</sup>. Należą do nich:

1) Bawaria – 3 umowy: z 1978 r. modyfikacja konkordatu z 1924<sup>47</sup>; z 1980 r. – wymiana not w sprawie utworzenia Kościelnego Kompleksu Akademickiego w Eichstätt<sup>48</sup>; z 1988 r. w sprawie erekcji Katolickiego Uniwersytetu w Eichstätt<sup>49</sup>;

2) Nadrenia-Westfalia – z 1984 r. w sprawie nauczania Teologii katolickiej<sup>50</sup>;

3) Saara – z 1985 r. w sprawie formacji nauczycieli religii<sup>51</sup>;

4) Dolna Saksonia – dwa układy: z 1989 r. rewizja konkordatu z 1965 r.<sup>52</sup>; z 1993 r. – w sprawie nauczania religii<sup>53</sup>;

5) Wolne Miasto Hamburg, Maklemburgia-Pomorze Przednie i Schleswig-Holsztein – umowa z 1994 r. w sprawie erekcji archidiecezji Hamburg)<sup>54</sup>;

6) Brandenburgia i Wolne Państwo Saksonia – umowa z 1994 r. w sprawie erekcji diecezji Gorlice<sup>55</sup>;

7) Brandenburgia – układ całościowy z 2004 r.<sup>56</sup> ;

8) Saksonia-Anhalt, Brandenburgia, Saksonia – umowa z 1998 r. w sprawie erekcji diecezji Magdeburg<sup>57</sup>;

9) Turyngia – trzy układy: z 1994 r. w sprawie erekcji diecezji Erfurt<sup>58</sup>; z 1997 r. układ całościowy<sup>59</sup>; z 2003 r. w sprawach szkolnych<sup>60</sup>;

10) Wolne Państwo Saksonia – układ całościowy z 1996 r.<sup>61</sup>;

11) Maklemburgia-Pomorze Przednie – umowa całościowa z 1997 r.<sup>62</sup>;

<sup>46</sup> A. Hollerbach, *Concordati e accordi in Germania sotto il pontificato di Giovanni Paolo II*, „Quaderni di Diritto e Politica Ecclesiastica” 1999, t. 1, s. 73-60.

<sup>47</sup> AAS 70(1978) 770-775.

<sup>48</sup> J.T. Martin de Agar, *Raccolta di Concordati 1950-1999*, s. 329-335.

<sup>49</sup> AAS 80(1988) 1271-1275.

<sup>50</sup> AAS 77(1985) 294-304; J.T. Martin de Agar, tamże, s. 336-344.

<sup>51</sup> AAS 78(1986) 221-230.

<sup>52</sup> AAS 81(1989) 1101-1102.

<sup>53</sup> AAS 87(1995) 556-570.

<sup>54</sup> AAS 87(1995) 154-164.

<sup>55</sup> AAS 87(1995) 138-145.

<sup>56</sup> AAS 96(2004) 625-652.

<sup>57</sup> AAS 90(1998) 98-118.

<sup>58</sup> AAS 87(1995) 145-134.

<sup>59</sup> AAS 89(1997) 750-795.

<sup>60</sup> AAS 95(2003) 237-247.

<sup>61</sup> AAS 80(1997) 613-650.

<sup>62</sup> AAS 80(1997) 756-795.

- 12) Saksonia-Anhalt – umowa całościowa z 1998 r.<sup>63</sup>;
- 13) Schleswig-Holstein – umowa całościowa z 2009 r.<sup>64</sup>;
- 14) Dolna Saksonia – dwa układy: z 1989 r. w sprawie nauczania religii modyfikujący konkordat z 1965 r.<sup>65</sup>; z 1973 r. w sprawach szkolnych modyfikujący konkordat z 1965 r.<sup>66</sup>;
- 15) Saara – układ z 19 września 2001 r. w sprawie finansowania prywatnych szkół katolickich<sup>67</sup>;
- 16) Turyngia – układ z 19 listopada 2002 r. – w sprawie wydziału teologii w Erfurcie<sup>68</sup>;
- 17) Brandenburgia – z 12 listopada 2003 r.<sup>69</sup>;
- 18) Brema, miasto wydzielone – układ całościowy z 12 listopada 2004 r.<sup>70</sup>

Nowością w praktyce konkordatowej *europijskich państw demokratycznych* świeckich jest wymiana not między Sekretariatem Stanu Stolicy Apostolskiej i Ministrem Spraw Zagranicznych Szwecji z 24 listopada oraz 13 grudnia 2001 r. w sprawie rejestracji Kościoła Katolickiego w Szwecji, jako części uniwersalnego Kościoła katolickiego pod zwierzchnią władzą Papieża (2001 r.)<sup>71</sup>, dokonana w związku ze zmianą modelu Szwecji z państwa wyznaniowego (protestanckiego) na państwo świeckie (2000 r.).

## 2. Konkordaty z państwami Ameryki Łacińskiej

Do drugiej grupy konkordatów posoborowych należą konkordaty z państwami Ameryki Łacińskiej, które przed Soborem Watykańskim II były państwami katolickimi, a po Soborze przeszły transformację na państwa świeckie. Do tej grupy konkordatów zawartych za pontyfikatu Jana Pawła II należą:

---

<sup>63</sup> AAS 81(1998) 470-502.

<sup>64</sup> AAS 101(2009) 539-556.

<sup>65</sup> AAS 73(1989) 1101-1102.

<sup>66</sup> AAS 65(1973) 631-642.

<sup>67</sup> AAS 94(2002) 429-432.

<sup>68</sup> AAS 95(2003) 232-247.

<sup>69</sup> AAS 96(2004) 620-652.

<sup>70</sup> AAS 96(2004) 452-465.

<sup>71</sup> „Sveriges Internationella Överenskommelser” (SÖ) 2001, nr 54.

1) konkordaty całościowe: Peru (1980 r.)<sup>72</sup>, Haiti (1984 r.)<sup>73</sup>, Kolumbia (1985 r.; modyfikacja konkordatu w 1992 r.)<sup>74</sup>;

2) konkordaty parcjalne dotyczące duszpasterstwa wojskowego: Ekwador (1978 r.; 1982 r.)<sup>75</sup>, Wenezuela (1994 r.)<sup>76</sup>, Boliwia (1986 r.)<sup>77</sup>, Paragwaj (2002 r.)<sup>78</sup>, Argentyna (1992 r. wymiana not)<sup>79</sup>.

### 3. Konkordaty z państwami Afryki i Azji, wśród których są konkordaty z państwami wyznaniowymi niekatolickimi i z państwami świeckimi

Zmiany w pojmowaniu przedmiotu konkordatu, jakie nastąpiły po Soborze Watykańskim II, otwały możliwości zawierania konkordatów z państwami wyznaniowymi niekatolickimi i z państwami świeckimi. Do grupy państw z kręgu kultury pozaeuropejskiej, które zawarły umowy ze Stolicą Apostolską, należą:

1) państwa muzułmańskie – Tunezja jest pierwszym państwem konkordatowym spośród państw muzułmańskich, które zawarło *modus vivendi* (1964 r.)<sup>80</sup> za pontyfikatu Pawła VI; natomiast Maroko jest drugim państwem muzułmańskim, które zawarło konkordat za pontyfikatu Jana Pawła II w latach 1983-84 w formie wymiany listów między królem Hassanem II i papieżem Janem Pawłem II<sup>81</sup>;

2) Państwo Izrael, które zapewnia uprzywilejowaną pozycję wyznawcom religii Mojżeszowej, zawarło dwa układy: w 1993 r. układ podstawowy<sup>82</sup>; w 1997 r. układ parcjalny w sprawach osobowości prawnej instytucji kościelnych<sup>83</sup>;

<sup>72</sup> AAS 73(1981) 807-812.

<sup>73</sup> AAS 76(1984) 953-955.

<sup>74</sup> J.T. Martin de Agar, tamże, s. 140-148.

<sup>75</sup> AAS 75(1983) 481-484.

<sup>76</sup> AAS 87(1995) 1992-1996.

<sup>77</sup> AAS 81(1989) 528-531.

<sup>78</sup> J.T. Martin de Agar, *I concordati dal 2000 al 2009*, Città del Vaticano 2010, s. 239-242.

<sup>79</sup> J.T. Martin de Agar, *Concordati del 2000*, Città del Vaticano 2001, s. 46-47.

<sup>80</sup> AAS 56(1964) 917-824.

<sup>81</sup> AAS 77(1985) 712-715.

<sup>82</sup> AAS 86(1994) 716-729.

<sup>83</sup> AAS 91(1999) 490-574.

3) Organizacja Wyzwolenia Palestyny – w 2000 r. zawarło układ ze Stolicą Apostolską<sup>84</sup>, jakkolwiek nie ma jeszcze pełnego uznania na arenie międzynarodowej.

Do tej grupy państw świeckich na kontynencie afrykańskim, które zawarły konkordaty za pontyfikatu Jana Pawła II, należą:

4) Kamerun – dwie umowy: z 5 czerwca 1989 r. dotycząca uznania osobowości cywilnej Instytutu Katolickiego w Yaounde; z 17 sierpnia 1995 r. układ w sprawie uznania dyplomów, stopni i tytułów naukowych nadawanych przez Instytut Katolicki Studiów Wyższych w Yaounde<sup>85</sup>;

5) Republika Wybrzeża Kości Słoniowej – dwa układy: układ z 1989 r. dotyczący stacji radiowo-telewizyjnej<sup>86</sup>; układ z 1992 r. dotyczący erekcji Międzynarodowej Fundacji Notre Dame de la Paix de Yamoussoukro<sup>87</sup>;

6) Gabon – dwie umowy: z 1997 r. układ całościowy w sprawie wzajemnej współpracy<sup>88</sup>; z 2001 r. układ parcyjny w sprawie szkół katolickich<sup>89</sup>.

Nowym zjawiskiem jest układ między Stolicą Apostolską i Organizacją Jedności Afrykańskiej (2000 r.)<sup>90</sup> – organizacją mającą pozycję regionalnej organizacji międzynarodowej państw pluralistycznych pod względem wyznaniowym. Organizacja ta w 2000 r. została przekształcona w Unię Afrykańską. Fakt ten stanowi precedens wskazujący na możliwość zawierania przez Stolicą Apostolską umów z organizacjami międzynarodowymi w celu współdziałania dla dobra wspólnego całego regionu (w sprawach socjalnych i kulturalnych).

## Zakończenie

Z powyższych faktów wynika, że Stolica Apostolska w okresie pontyfikatu Jana Pawła II zawarła 95 umów konkordatowych z 50 państwami i z 1 regionalną organizacją międzynarodową. Nastąpił więc znaczący

<sup>84</sup> AAS 92(2000) 853-861.

<sup>85</sup> J.T. Martin de Agar, *Racolta di concordati 1950-1999*, s. 117-125.

<sup>86</sup> Tamże, s. 149-150.

<sup>87</sup> AAS 84(1992) 840-844.

<sup>88</sup> J.T. Martin de Agar, *Racolta di concordati 1950-1999*, s. 221-230.

<sup>89</sup> AAS 93(2001) 839-844.

<sup>90</sup> AAS 93(2001) 15-18.

rozwój konkordatów. Jan Paweł II dążył bowiem do uregulowania sytuacji Kościoła w poszczególnych państwach w formie umowy międzynarodowej, ażeby Kościół mógł pełnić swoją misję w pokoju i wolności. Temu celowi miały służyć konkordaty zawarte nie tylko z demokratycznymi państwami Europy Zachodniej i Ameryki Łacińskiej, ale również z państwami postkomunistycznymi Europy Środkowo-Wschodniej (począwszy od Polski) oraz z Państwem Izrael i z afrykańskimi państwami Trzeciego Świata.

W ten sposób Jan Paweł II przyczynił się do zapewnienia Kościołowi wyższego stopnia stabilizacji w płaszczyźnie prawnej w realizacji swojej misji w różnych dziedzinach życia społecznego, a jednocześnie do zapewnienia całemu społeczeństwu – nie tylko katolikom – bezpieczeństwa w życiu publicznym.

Trzeba jednakże zauważyć, że zarówno zawarcie konkordatu jak i przestrzeganie go w życiu, zależy od dobrej woli ludzi sprawujących funkcje najwyższych organów władzy danego państwa, których przekonania i założenia ideologiczne nie zawsze są zbieżne ze stanowiskiem Kościoła. Szczególnym tego przejawem były przeszkody, na jakie napotkał wniosek w sprawie ratyfikacji Konkordatu polskiego z 1993 r.

**Słowa kluczowe:** umowa międzynarodowa, wolność religijna, Stolica Apostolska, państwo, klasyfikacja konkordatów

## Bibliografia

- Astori R., *I Concordati di Giovanni Paolo II*, Osservatorio della Libertà ed Istituzioni Religiose (Marzo 2004), s. 1-11, [www.olir.it](http://www.olir.it) [dostęp: 10.10.2017 r.].
- Corral Salvador C., *La politica concordataria di Paolo II*, „La Civiltà Cattolica” 2001, t. 4, s. 156-167.
- Dalla Torre G., *L'attività concordataria di Giovanni Paolo II*, „Stato, Chiesa e Pluralismo Confessionale” 2012, nr 20, [www.statoechiese.it](http://www.statoechiese.it) [dostęp: 10.10.2017 r.].
- d'Onorio J.B., *La diplomatie concordataire de Jean Paul II*, [w:] J.B. d'Onorio (red.), *La diplomatie de Jean Paul II*, Paris 2000.
- Échappé O., *A propos de l'accord entre la République Française et le Saint Siège sur la reconnaissance des grades et diplômes dans l'enseignement supérieur (18 décembre 2008)*, „Quaderni di Diritto e Politica Ecclesiastica” 2009, t. 2, s. 389-402.

- Feliciani G., *Gli episcopati nuovi protagonisti delle relazioni tra la Chiesa e gli Stati*, [w:] AAVV, *Libertad religiosa. Actas del Congreso Latinoamericano de Libertad Religiosa. Lima-Peru (setiembre 2000)*, Lima 2001, s. 343-351.
- Ferrari S., *I concordati di Giovanni Paolo II. Spunti (problematici) per un sintesi*, „Quaderni di Diritto e Politica Ecclesiastica” 1999, t. 1, s. 173-182.
- Hollerbach A., *Concordati e accordiconcordatari in Germania sotto il pontificato di Giovanni Paolo II*, „Quaderni di Diritto e Politica Ecclesiastica” 1999, t. 1, s. 73-80.
- Krukowski J., *Dyplomacja Stolicy Apostolskiej w okresie pontyfikatu Jana Pawła II*, [w:] S. Koperek, S. Szczur (red.), *Servo veritatis. Materiały międzynarodowej konferencji dla uczczenia 25-lecia pontyfikatu Jego Świątobliwości Jana Pawła II, Uniwersytet Jagielloński, 9-11 października 2003 r.*, Kraków 2003, s. 353-361.
- Krukowski J., *Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe*, Lublin 2015.
- Krukowski J., *Porozumienia pomiędzy przedstawicielami Rządu i Episkopatu Polski z 1950 i 1956 r. Znaczenie i realizacja*, [w:] A. Mezglewski, P. Stanisław, M. Ordon (red.), *Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej*, Lublin 2005, s. 33-70.
- Krukowski J., *Konkordaty z państwami Europy Środkowej i Wschodniej zawarte na przełomie XX i XXI*, [w:] S.L. Stadniczeńko (red.), *Jednolitość aksjologiczna systemu prawa w rozwijających się państwach demokratycznych Europy*, Opole 2011, s. 297-316.
- Krukowski J., *Realizacja konkordatu z 1993 r. w polskim porządku prawnym*, [w:] J. Wroceński, H. Pietrzak (red.), *Konkordat polski w 10 lat po ratyfikacji*, Warszawa 2008, s. 87-129.
- Lajolo G., *Polityka konkordatowa Stolicy Apostolskiej*, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2014, nr 3, s. 265-281.
- Martin de Agar J.T., *Concordati del 2000*, Città del Vaticano 2001.
- Martin de Agar J.T., *I concordati dal 2000 al 2009*, Città del Vaticano 2010.
- Martin de Agar J.T., *Raccolta di Concordati 1950-1999*, Città del Vaticano 2000.
- Mercati A., *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, t. 1, Città del Vaticano 1954.
- Minnerath R., *L’Eglise et les Etats concordataires (1846-1981). La souveraineté spirituelle*, Paris 1983.
- Němec D., *Concordat Agreements between the Holy See and the Post-Communist Countries (1990-2010)*, Leuven 2011.
- Pieronek T., *Przewodnie idee konkordatów pontyfikatu papieża Jana Pawła II*, [w:] S. Koperek, S. Szczur (red.), *Servo veritatis. Materiały międzynarodowej konferencji dla uczczenia 25-lecia pontyfikatu Jego Świątobliwości Jana Pawła II, Uniwersytet Jagielloński, 9-11 października 2003 r.*, Kraków 2003, s. 363-379.
- Suchocka H., *Rola konkordatów w procesie normalizacji stosunków między państwem a Kościołem w Europie Środkowo-Wschodniej*, [w:] Krukowski Józef (red.), *Kultura i prawo. Materiały IV Międzynarodowej Konferencji na temat Religia i wolność religijna w państwach Europy Środkowo-Wschodniej w per-*

- spektywie integracji europejskiej, Lublin, 1-2 września 2003, t. 4, Lublin 2004, s. 41-57.*
- Šmid M., *Zakladna zmluva medzi Svatou Stolicou a Slovenskou Republikou s komentarom*, Bratislava 2001.
- Tretera J.R., *Religia i wolność religijna w Republice Czeskiej*, [w:] Krukowski Józef (red.), *Kultura i prawo. Materiały IV Międzynarodowej Konferencji na temat Religia i wolność religijna w państwach Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie integracji europejskiej, Lublin, 1-2 września 2003, t. 4, Lublin 2004, s. 129-141.*
- Trzeciak B., *Klauzule odsyłające w konkordatach z Hiszpanią i z Polską*, Lublin 2007.

## CONCORDATS OF JOHN PAUL II

### S u m m a r y

The subjects of consideration are the concordats concluded by the Holy See during the pontificate of John Paul II. In the introduction, the author defines the positions of the concordat in the hierarchy of sources of canon law and state law. The first part contains an analysis of the concept of the concordat as a bilateral international agreement concluded by the Holy See with the country in order to normalize the situation of the Catholic Church on its territory which has legal consequences for both parties to on the respect for and protection of religious freedom in the personal and institutional. The second part contains the classifications of the concordats of John Paul II based on the belonging of the country that is a party of the concordat to a specific geographical, cultural or political region. For these reasons, three groups of concordats were distinguished: 1) concordats with European countries, 2) concordats with Latin American countries, 3) concordats with African and Asian countries.

**Key words:** international agreement, religious freedom, Apostolic See/Holy See, state, classification of concordats

## КОНКОРДАТЫ ИОАННА ПАВЛА II

### Р е з ю м е

Предметом взвешивания являются конкордаты, составленные Апостольской Столицей в периоде понтификата Иоанна Павла II. Во вступлении Автор указывает позиции конкордата в иерархии источников канонического и государственного права. Первая часть содержит анализ понятия конкордата как двустороннего международного договора,



заклученного Апостольской Столицей с данным государством с целью нормализации ситуации Католической церкви на его территории, имеющей юридические последствия для двух сторон в предмете почета и охраны свободы религии в индивидуальном и институциональном измерении. Другая часть заключает классификации конкордов Иоанна Павла II учитывая принадлежность государства, которая является стороной конкордата, к определенному географическому, культурному или политическому региону. Из данных аргументов были выделены три группы конкордатов: 1) конкордаты с государствами Европы, 2) конкордаты с государствами Латинской Америки, 3) конкордаты с государствами Африки и Азии.

**Ключевые слова:** международный договор, религиозная свобода, Апостольская Столица, государство, классификация конкордатов